

SIGILII BIZANTINE INEDITE DIN DOBROGEA

I. BARNEA

Publicăm mai jos șapte sigilii bizantine de plumb, toate descoperite întâmplător și anume : primele trei pe plaja de la „Pontonul Vechi“, Isaccea, jud. Tulcea, unde se află ruinele mării cetăți romane și apoi bizantine *Noviodunum* (nr. 1—3); două pe brațul Sf. Gheorghe, la Nufăru, jud. Tulcea, unde se presupune că a existat orașul medieval *Prislava* (nr. 4—5) și alte două la *Constanța* (nr. 6—7). Sigiliile de la Isaccea se adaugă celor câteva zeci de exemplare descoperite mai înainte la Pontonul Vechi¹. De la Nufăru a fost publicată de curind fotografia primului sigiliu bizantin descoperit în această importantă așezare, cu prilejul săpăturilor arheologice inițiate aici în ultimul timp². El a fost atribuit de noi lui Vasile Apokapes, fost duce de Paradunavon (1059)³. De la Constanța au fost publicate pînă acum aproape o sută de plumburi sigilare, marea majoritate din secolele VI—VII⁴. Cele două exemplare ce se publică aici constituie mărturii prețioase pentru continuitatea de viață și legăturile orașului Constanța cu Bizanțul în secolele XI—XII e.n.

¹ W. Knechtel, BSNR, XII, 1915, nr. 24, p. 92, nr. 27 și V. Laurent, *Byzantion*, VI, 1931, 2, p. 817, nr. 5; Gh. Ștefan, *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 482; N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 109—111; I. Barnea, SCN, IV, 1968, p. 239—247; Idem, SCN, VI, 1975, p. 159—162. Alte circa 40 sigilii bizantine de plumb, achiziționate în ultimii ani, se află în colecția Muzeului național de istorie și arheologie din Constanța, iar patru exemplare în colecția dr. Dorin Nicolae din orașul Tulcea (inedite).

² Silvia Baraschi — Neculai Moghior, în SMMIM, 13, 1980, p. 132, fig. 7/1 (fotografie neclară).

³ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 84—89; idem, RÊSEE, I, 1963, 1—2, p. 155—158 și 211—213; I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 133, 134—135.

⁴ H. Metaxa, BCMI, VIII, 1915, p. 31—35; W. Knechtel, *op. cit.*, p. 80—97; I. Barnea, RÊSEE, VII, 1969, 1, p. 21—23; idem, SCN, VIII, 1983 (sub tipar).

I. SIGILII DE LA NOVIODUNUM

Colecția Institutului de arheologie din București.

1. *Photios*

Marginea puternic corodată sus, în dreapta aversului. Diam. 20 mm.

Av. Bustul unui sfânt militar tânăr, din față, cu părul cirlionțat, îmbrăcat în chlamidă innodată pe umărul drept și ținând pe același umăr lancea. Lângă marginea din stînga a chenarului circular, deasupra umărului drept al sfântului, în coloană verticală, literele ΟΓΕ arată că figura reprezintă pe sf. Gheorghe. Distrusă partea din dreapta a figurii.

Rv. Într-un chenar alcătuit din două cercuri concentrice, între care ondulează un lujer cu frunze și flori, corodat în partea stîngă, se află o monogramă bloc ascunzînd probabil numele Φώτιος.

Secolele XI—XII.

2. *Constantinos Kavalakis*

Știrbit la extremitățile canalului pentru șnur. Diam. 18 mm.

Av. În chenar perlat, bustul unui sfânt militar tânăr, din față, cu părul cirlionțat, îmbrăcat în chlamidă, nîmbat, ținînd lancea pe umărul drept și scutul lângă cel stîng. Din inscripția cu numele sfântului abia se distinge în partea stîngă litera Γ, în dreapta, în coloană verticală, se citesc literele OP, iar mai jos, spre margine Γ, toate ducînd la presupunerea că figura îl reprezintă pe sf. Gheorghe.

Rv. Legendă în patru rînduri ale căror extremități din dreapta și din stînga sînt distruse prin presare.

+ΚΩΝ

+Κων(σταντίνω)

ΤΩΚΑ

τῶ Κα—

ΡΑΛΛ

βαλά—

Κ,

κ(ῆ).

(+Κύριε βοήθει)

+Κωνσταντίνω τῶ Καβαλάκῆ.

În traducere: „(+ Doamne, ajută) + lui Constantin Kavalakis“. Secolul XI (sfîrșit).

Lectura este sigură. Patronimicul Kavalakis nu ne mai este cunoscut din altă parte. El derivă cel mai probabil din numele fortăreței *Kavala*, ce se afla în Asia Mică, la V de orașul Iconium, și de la care își trage numele orașul Kavala din Grecia. Fortăreața microasiatică este menționată de cronicarii bizantini Skylitzes, Theophanes Continuatus și Zonaras⁵. După cum se știe, în urma catastrofei de la Mantzikert (19 august 1071), unde armata bizantină a fost nimicită, iar împăratul Roman IV Diogene făcut prizonier, turcii selgiucizi au pus repede stăpînire pe

⁵ G. Bakalakis, Τὸ τοπωνύμιον Καβάλα, în Ἡ καβάλα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς, Tesalonic, 1980, p. 129—132. Studiu semnalat de H. Bakirtzis, eforul anticităților bizantine din Kavala (Grecia).

toată Asia Mică, întemeind în anul 1080 sultanatul de Rum sau sultanatul de Iconium, sub conducerea sultanului selgiucid Soliman, vărul sultanului Alp Arslan, învingătorul de la Mantzikert⁶. Cum era de așteptat, un mare număr de greci din ținuturile ocupate și-au găsit refugiul mai departe spre V. Printre refugiați presupunem că se afla și titularul sigiliului de la Noviodunum, ajuns probabil în orașul de la Dunărea de Jos sau în vreun alt centru bizantin, de unde scria cuiva din acest oraș. El ne apare ca un simplu particular, probabil negustor, care nu deținea nici un titlu și nici o funcție.

3. Theodoros Nuvelkim, administrator⁷

Ambele fețe mult tocite. Ruptă marginea de jos. Diam. 17 mm.

Av. Bustul unui sfânt militar, din față, îmbrăcat în chlamidă, ținând lancia pe umărul drept. Din inscripția existentă în coloană, de o parte și de alta, se mai păstrează un E în marginea din stînga. Probabil sf. Teodor.

Rev. Legendă în cinci rînduri :

·KĒ RĪ	+ [K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
·EOΔΩP,	Θ]εοδ(ώρ)ω(φ)
N ₈ REAK	Νουβελκ-
IMTQK ₈	ιμ τῶ κου-
·AT,	ρ]άτ(ορι)
+ Κύριε βοήθει Θεοδώρω Νουβελκίμ τῶ κουράτορι	

În traducere : „Doamne, ajută lui Theodor Nuvelkim, administrator“.

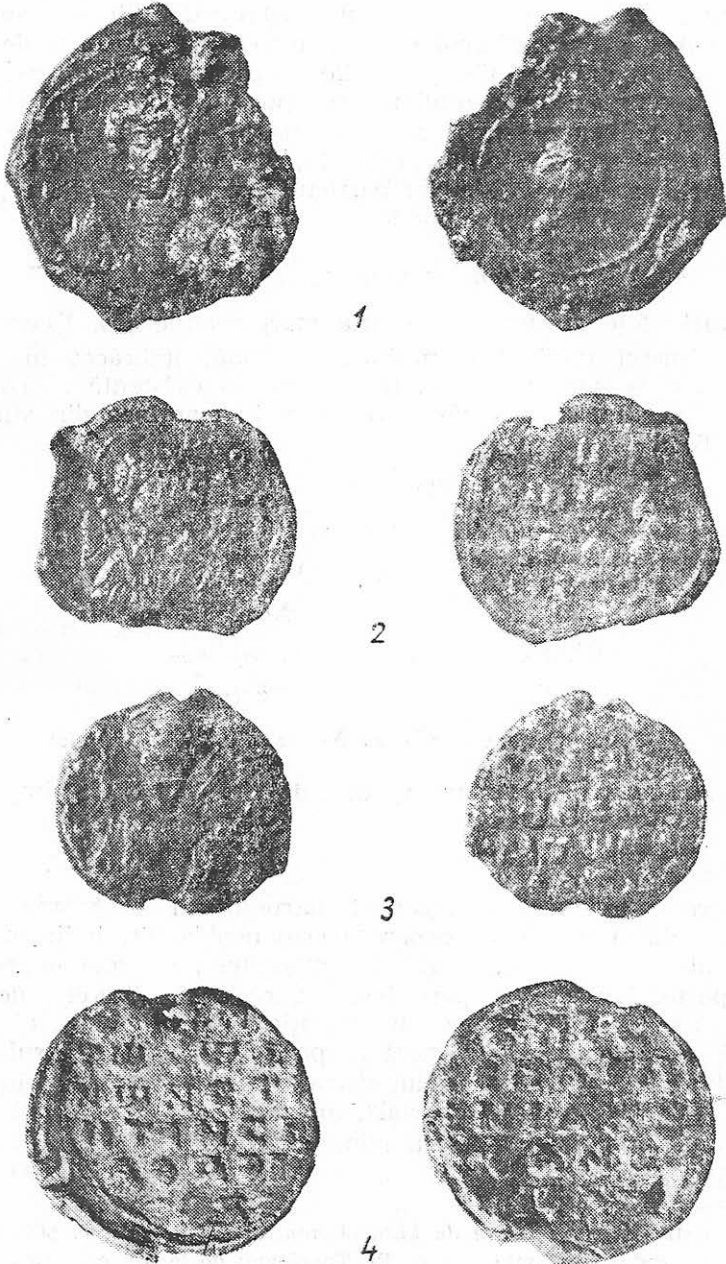
Secolul XI.

Dintre toate cuvintele legendei patronimicul Νουβελκίμ este singurul care ridică probleme, deoarece este neobișnuit, indicînd probabil un oriental (armean?) și, după cîte cunoaștem, nu mai apare nicăieri în altă parte. Lectura lui pare însă sigură, toate literele, deși tocite, distingîndu-se destul de clar, cu excepția penultimei (I), din care se păstrează numai un mic fragment în partea de sus. Titularul sigiliului deținea funcția de *curator* (administrator, intendent), des întilnită la Bizanț. Lipsind atributul „imperial“, nu știm dacă el avea sub supraveghere bunuri imperiale sau era administratorul unor bunuri oarecare, așa cum pare mai probabil⁸.

⁶ G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 1956, p. 366—367 și 371.

⁷ Sigiliu cedat spre publicare de Fl. Topoleanu de la Muzeul „Delta Dunării“, din Tulcea, căruia-i mulțumim și pe această cale.

⁸ Cf. Gh. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris, 1884, p. 488 ; V. Laurent, *La collection C. Orghidan*, Paris, 1952, nr. 13.

Pl. I. 1-3. Sigilii bizantine de la Noviodunum (Isaccea) ; 4. sigiliu bizantin de la Nufăru (Prislava ?) (circa 2/1).

II. SIGILII DE LA NUFĂRU, JUD. TULCEA⁹

Colecția Muzeului „Delta Dunării“ din Tulcea.

4. *Constantinos Anemas, spătar și inspector al themei Armeniacilor.*

Ambele fețe parțial tocite. Diam. 20 mm.

Av. Legendă în cinci rînduri :

+KĒ RΘ	+ [K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
ΤΩΚΩΔ,	τῶ σῶδ(ούλω)
ΚΩΝCΤΑ	Κωνσταν-
ΝΤΙΝ. CII	ντίν(ω) σπ-
ΑΘΑΠΙ	αθαρί(ω)

Rv. Continuarea legendei, în cinci rînduri :

ΕΠΙC	ἐπιστ-
ΚΕΠΙAPM	κεπ(τίτη) 'Αρμ-
ΕΝΙΑΚΩ.	ενιακῶ[ν]
ΤΟΑΝΕ	τό 'Ανε-
ΜΑ	μᾶ

+Κύριε βοήθει τῶ σῶ δούλω Κωνσταντίνω σπαθαρίω ἐπισκπτίτη
'Αρμενιακῶν τῶ 'Ανεμᾶ.

În traducere : „Doamne, ajută robului tău spătarul Constantin Anemas, inspector al (themei) Armeniacilor“.

Secolul XI (sfârșit).

Socotim sigură lectura legendei acestui valoros sigiliu, al cărui dublet, păstrat în colecțiile Cabinetului numismatic al Muzeului Național din Atena și publicat cu peste o jumătate de secol în urmă, nu fusese dezlegat în întregime nici de către editorul său¹⁰, nici de unul din cei mai mari sigilografi bizantini¹¹. Datorită faptului că exemplarul găsit la Nufăru, deși defectuos tot în partea finală a legendei, ca și cel de la Atena, se păstrează totuși ceva mai bine decât acela, am izbutit să precizăm că sigiliul aparține lui Constantin Anemas. Acesta este un membru necunoscut pînă acum al familiei Anemas, probabil arabă de origine, din Creta recucerită de bizantini sub Nichifor al II-lea Phocas,

⁹ Cedate spre publicare de Gh. Mănucu-Adameșteanu, de la Muzeul „Delta Dunării“ din Tulcea, căruia-i mulțumim și pe această cale.

¹⁰ C. M. Konstantopoulos, Βυζαντιακὰ μολυδδύβουλλα (Συλλογή 'Αναστασίου Κ. Η. Σαμπούλη). Atena, 1930, p. 12, nr. 66.

¹¹ V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, în *Byzantion*, VI, 1931, p. 790 și 815.

în 961, familie ai cărei patru frați au conspirat în anul 1105 împotriva împăratului Alexios I Comnenul. Fiica acestuia, Ana Comnena, ne dă numele numai a doi dintre ei : Mihail și Leon (*Alexiada*, XII, 5, 4)¹². Un al treilea frate, cu numele Ioan, se pare că a fost identificat pe un sigiliu din aceeași perioadă de timp¹³. Un alt membru al familiei Anemas, purtînd prenumele Manuel și titlul de „mare stratarh“, fost ginere al împăratului Ioan al II-lea Comnenul (1118—1143)¹⁴, pare mai curînd fiu al unuia din frații Anemas sau al altcuiva din aceeași familie. De aceea, dat fiind că sigiliul lui Constantin Anemas aparține cel mai probabil secolului al XI-lea¹⁵, presupunem că titularul lui ar putea fi unul din cei patru frați conspiratori împotriva lui Alexios I Comnenul. Oricum, textul legendei ne informează clar că Constantin Anemas, titularul sigiliului, deținea titlul de *spătar* și funcția înaltă de *episkeptites* (inspector)¹⁶ al themei Armeniacilor.

Descoperirea micului obiect la Nufăru, pe brațul Sf. Gheorghe, constituie un nou și prețios document pentru legăturile dintre regiunea Deltei Dunării și Asia Mică în perioada bizantină. Ea ne amintește îndeosebi de Katakalon Kekaumenos, conducător (*ἐρχων*) al themei Paristrion (Paradunavon) pe la anul 1043, după ce, cu puțin mai înainte, deținuse aceeași înaltă funcție pentru thema Armeniacilor (Cedren, II, p. 523)¹⁷. Se naște chiar întrebarea dacă cei doi înalți demnitari bizantini nu vor fi fost în strînsă legătură de prietenie și colaborare în thema Armeniacilor și apoi în Paristrion, deși nu pare exclusă nici posibilitatea ca spătarul și inspectorul Constantin Anemas să se fi refugiat din Asia Mică tot din cauza înaintării turcilor selgiucizi, ca și Constantin Kavalakis (v. mai sus, sigiliul nr. 2). Rezultă în același timp importanța așezării de la Nufăru în perioada stăpînirii bizantine asupra teritoriului dintre Dunăre și Mare și necesitatea ca ea să fie cît mai bine cercetată și cunoscută.

5. *Constantinos Kokkinovafevs, spătar imperial și judecător.*

Parțial presat, rupt în margine și tocit. Diam. 20 mm.

Av. Maica Domnului, bust, ținînd pe brațul drept pe Iisus copil, ambii purtînd nimb. Figurile sînt tocite prin presare.

¹² A se vedea și traducerea în limba română (Marina Marinescu, N. Ș. Tanașoca), vol. II, București (Bibl. p. toți, nr. 906—907), 1977, p. 183 și urm.

¹³ G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 615, nr. 1 ; idem, RN, 9, 1905, p. 334, nr. 239 ; V. Laurent, *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine*, Athènes — Bucarest, 1932-7, nr. 330.

¹⁴ R. Guiland, *Recherches sur les Institutions byzantines*, I, Berlin — Amsterdam, 1967, p. 394, nr. 61.

¹⁵ V. Laurent, *Bulletin...*, *op. cit.*, p. 790.

¹⁶ Pentru această înaltă funcție a se vedea G. Schlumberger, *Sigilographie*, *op. cit.*, p. 511.

¹⁷ I. Barnea, *op. cit.*, p. 127. De menționat că și Roman IV Diogene, fost „comandant al orașelor de la Dunăre“ (1053), înainte de a ajunge împărat (1068—1071), era un aristocrat capadocian.

Rv. Legendă în cinci rînduri, parțial tocită. Unele litere au căzut în afara suprafeței plumbului ; altele sînt deformate.

·KĒ RĒ	+]K(ύρι)ε θ(οή)θ(ει)
R, CIAΘAP, .	θ(ασιλικῶ)σπαθαρι(ιφ)k-
PITHCT ₈ K.	ριτης του K[ο-
KKINORAΦ,	κκινοθαφ(ει)
KONCT,	Kωνσ(αντινφ).
+Kύριε βοήθει βασιλικῶ σπαθαρίφ, κριτης του	
Kokκινοθαφεῖ Kωνσταντινφ.	

În traducere : „Doamne, ajută spătarului imperial (și) judecătorului Constantin Kokkinovafevs“.

Secolele XI—XII.

Dacă există unele îndoieli cu privire la lectura cuvîntului κριτης (la nominativ !), care indică funcția titularului sigiliului, în schimb numele de familie și prenumele acestuia ni se par corect citite, deși primul, provenit dintr-o poreclă („vopsitorul în (cu) roșu“) nu l-am mai întîlnit nicăieri. Oricum, titlul și funcția îl arată ca pe un personaj important.

III. SIGILII DE LA CONSTANȚA

Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Nr. 131078 și 131079 (fosta colecție maior Ștefan Nicolae).

6. Grigorios Drouvithopoulos

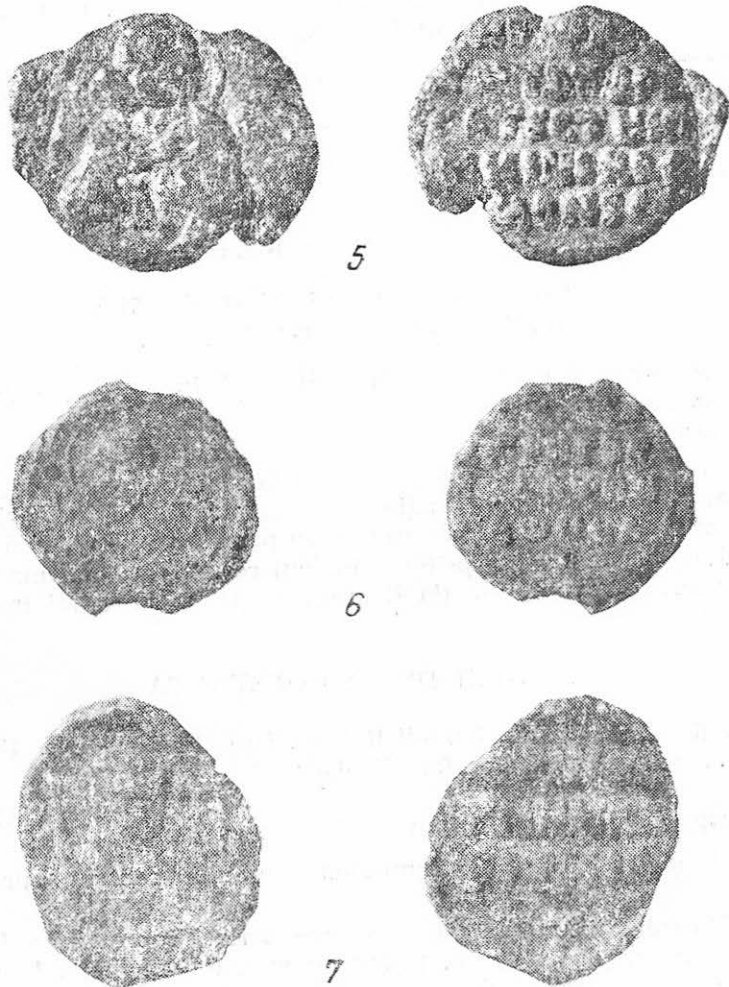
Plumb știrbit jos, la extremitatea canalului pentru șnur. Diam. 18 mm.

Av. Bustul sfintului Nicolae în cerc perlat, reprezentat din față, nîmbat, în costum de arhiereu, ținînd cu stînga Evanghelia la piept și binecuvîntînd cu dreapta. De o parte și de alta numele, în inscripție verticală : în stînga O NI, în dreapta KOΛ (αος).

Rv. În cerc perlat, legenda în trei rînduri, cu litere mici, relativ bine păstrate.

— ∴ —	
ΓΡΗΓΟΡ,	Γρηγόρι(ος)
ΟΔΡ ₈ RH	ό Δρούθη-
ΘΩΠ ₈ Λ,	θώπουλ(ος).
— . . —	

Γρηγόριος ό Δρούθηθώπουλος.

Pl. II. 5. Sigiliu bizantin de la Nufăru ; 6-7. sigilii bizantine de la Constanța (circa 2/1).

În traducere : „Grigorie Drouvithopoulos“).

Secolul XI.

Titularul sigiliului pare a fi fost vreun negustor al cărui nume nu ne este cunoscut din altă parte⁴⁸.

7. *Irina Nikeritisa*

Plumb de formă ovală neregulată, relativ bine păstrat. Diam. 7×12 mm.

⁴⁸ Cf. N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 357 și 358 ; *Drougoubitai, Dragoubitai* (nume slav).

Av. Sfânt militar, bust, din față, nîmbat, ținînd lancea pe umărul drept și scutul în stînga. De o parte și de alta legenda verticală cu numele, din care se disting literele E (în stînga) și POC (în dreapta). Probabil Θεόδωρος — sfîntul Theodor.

Rv. Legendă în trei rînduri, cu litere mari, păstrate aproape toate în întregime.

·IPHNH	Ε]λερηνη
THNHKE	τη Νηκε-
PITHCH	ρι-ηση.

(+ Κύριε βοήθει) Ελερηνη τη Νικεριτηση.

În traducere : (+ Doamne, ajută) Irinei Nikeritisa.

Secolul al XII-lea.

Numele titlarei sigiliului amintește pe cel al eunucului Leon Nike-rites, renumit general și om de încredere al împăratului Alexios I Comnenul, primul strateg al themei Paristrion (Paradunavon) după distrugerea pecenegilor la Lebunion (1091). Menționat de Ana Comnena (*Alexiada*, VII, VIII) și de cinci sigilii bizantine (două la Constantinopol și cîte unul la Leningrad, Viena și Vatican), Leon Nikerites este prezentat ca fiind rînd pe rînd : 1) *anthypatos și strateg de Pelopones* ; 2) *protoproedros și anagrapheus de Pelopones* ; 3) *duce al themei Paradunavon* ; 4) *protonobilissimus, mare duce și anagrapheus al insulei Cipru*. În anul 1117 a participat la campania împotriva turcilor selgiucizi⁴⁹. Irina Nikeritisa făcea probabil parte din aceeași familie ca și cunoscutul general. Socotindu-se ea însăși un personaj cunoscut, nu-și menționa decît numele pe sigiliul găsit la Constanța, unicul exemplar ajuns pînă la noi.

UNPUBLISHED BYZANTINE SEALS FROM DOBRUDJA

Summary

Seven lead Byzantine seals of the 11th—12th cent., are published discovered at *Noviodunum* (Isaccea, Tulcea district) — 3 pieces, *Nufăru*, Tulcea district — 2 pieces, and Constantza — 2 pieces.

The first seal belongs to a certain *Photios* ; the second one to *Constantinos Kavalakis*, probably native of Kavala, a fortress situated west of Iconium town, Asia Minor, where he was assumed to take refuge from, before Asia Minor being occupied by Selgiuk Turks (about 1080), and the third one to *Theodoros Nuvelkim*,

⁴⁹ V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, Città del Vaticano, 1962, nr. 110 ; I. Barnea, *Din istoria Dobrogei, op. cit.*, p. 153—154 ; W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 1. Teil, Wien, 1978, nr. 99.

curator (administrator). Between the two seals from Nufăru, where the medieval town of Prislava was supposed to exist, the most important is the one which belonged to *Constantinos Anemas, spatharus and episkeptites* (inspector) of Armeniacs' (thema) (no. 4), member of the wellknown *Anemas* family, unidentified up to the present, although another pattern of the same seal, unpuzzled entirely, has been published for a longtime. The second seal from Nufăru (no. 5) belongs to *Constantinos Kokkinovafeus, imperial spatharus and judge*, elsewhere unknown. The titulars of the two seals discovered in Constantza, are unknown, too : *Gregorios Drouvithopoulos* (no. 6) and *Eirene Nikeritise* (no. 7). The latter is probably, from the family of the wellknown general and confidential person of emperor Alexios I Comnen, Leon Nikerites, the former duke of Paristrion thema (Paradounavon).